

I. Művészet és valóság

1. Csoportosítsd a felsorolt művészeti ágakat aszerint, hogy elsősorban autonóm vagy alkalmazott művészetek-e!

építészet, festészet, filmművészet, iparművészet, kertművészet, plakátművészet, szépirodalom, szobrászat, zeneművészet, fotóművészet

AUTONÓM MŰVÉSZETEK

ALKALMAZOTT MŰVÉSZETEK

2. Milyen előadó-művészeteket ismersz? Melyik autonóm művészethez kapcsolódnak?

3. A népművészetnek milyen ágaival, területeivel találkoztl? Vajon van-e minden klasszikus, azaz évszázadok óta létező művészeti ágnak népművészeti megfelelője?

4. Ars poeticának azokat a műveket nevezzük, amelyek a költészet (az irodalmi művek) szűkebb és tágabb szakmai céljaival és eszközeivel, a költő és a világ kapcsolatával, a költői műalkotás lehetséges céljaival foglalkoznak. Vannak általános érvényre igényt tartó, normatív jellegű, és vannak hangsúlyozottan sze-

mélyes ars poeticák. A szinte megszámlálhatatlanul sok megnyilatkozás közül olvashatsz most néhányat. Olvasd el figyelmesen az itt következő szemelvényeket! Tanulmányozásuk után érvelj amellett, hogy az irodalom:

a) tanít: _____

b) nevel: _____

c) szórakoztat: _____

d) mindezeknél több is, más is: _____

Szórakozást nyújt vagy használni szeretne a költő,
vagy mi az életben gyönyörű s jó, mondani együtt.
Bármilyen tanácsot is adsz, röviden tedd! Így fog az meg
gyorsan a lelkünkben s mélyen bele így gyökeredzik;
mert minden kifolyik, mi fölőleg, a tútelele szívből.
Míg gyönyörűségért írsz, messze ne járj a valótól,
és ne akarja meséd, hogy higgyünk el neki bármit.

(Horatius: *Ars poetica*. Muraközy Gyula ford.)

Szent örületben a költő szeme
Földről az égre, égből földre villan,
S míg ismeretlen dolgok vázait
Megtetesíti képzeletje, tolla
A légi semmit állandó alakkal,
Lakhellyel és névvel ruházza fel.

(Shakespeare: *Szentivánéji álom*. Arany János ford.)

Elviszem színházba, nem azért, hogy az erkölcsöket, hanem hogy az ízlést tanulmányozza. Mert az ízlés elsősorban itten fedi fel magát azoknak, akik tudnak gondolkodni. Ne törődj most az elvekkel meg az erkölccsel, mondom majd neki. Ilyesmit nem itt kell megtanulni. A színház nem azért van, hogy az igazságot szolgálja. Arra való, hogy kedvében járjon az embereknek, s hogy szórakoztassa őket. Egyetlen iskola sem tanítja meg ilyen jól az embereknek való tetszést s az érdeklődés fölkelését az emberi szívben.

(Jean-Jacques Rousseau: *Emil, vagy a nevelésről*. Györy János ford.)

Nem a való hát: annak égi *mássa*
Lesz, amitől függ az ének varázsa:
E hűtlen hívség, mely szebbít, nagyít –
Sulykot, bizony, nem egyszer elhajít:
E alkony sugar, mely az árnyakat,
E köd, mely nőteti a tárgyakat;
E fénytörődés átlátszó habon,
E *zöld*, esős lég egy május-napon;
Ez önmagánál szebb, dicsőbb természet:
Egyszóval... a költészet.

(Arany János: *Vojtina Ars poétikája*)

A művészi alkotás jó vagy rossz, aszerint, hogy mit mond a művész, hogyan mondja és mennyire egész lelkéből mondja. 1. Ahhoz, hogy tudja a művész, miről kell neki beszélnie, látnia kell azt, ami egyetemes emberi sajátosság, és aminek az emberiség mégsem ébredt még a tudatára. Hogy ezt tudhassa, ahhoz az kell, hogy a művész kora legmagasabb műveltségének színvonalán álljon, s ami a fő, ne önző életet éljen, hanem vegyen részt az emberiség egyetemes életében. És ezért sem a tudatlan, sem az önző ember jelentékeny művész nem lehet. 2. Hogy jól mondhassa azt, amit mondani akar („mondani” – ezen a szón itt a gondolat minden művészi kifejezését értem), ahhoz a művésznek mesterségre kell szert tennie. S hogy mesterségre tegyen szert, sokáig és sokat kell dolgoznia a művésznek, s munkáját csak a maga belső bírálatainak alávetnie. 3. Hogy egész lelkéből mondja azt, amit mond, szeretnie kell a művésznek az ő tárgyát. Tehát ne kezdjen szólni olyasmiről, ami közömbös előtte és amiről hallgatni is tud, hanem csakis arról beszéljen, amiről nem tud nem beszélni, arról, amit szenvedélyesen szeret.

(Lev Nyikolajevics Tolsztoj: *V. A. Golcevnék*. Görög Imre ford.)

Csak én bírok versemnek hőse lenni,
első s utolsó mindenik dalomban:
a mindenséget vágyom versbe venni,
de még tovább magamnál nem jutottam.

(Babits Mihály: *A lírikus epilógja*)

A tolakodó Gráciát ellöktem,
Én nem bűvésznek, de mindennek jöttem,
A Minden kellett s megillet a Semmisem.

Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga,
Hulltommal hullni: ez a szolga dolga,
Ha a Nagyúr sírja szolgálakat követel.

(Ady Endre: *Hunn, új legenda*)

Költő vagyok – mit érdekelne
engem a költészet maga?
Nem volna szép, ha égre kelne
az éji folyó csillaga.

Az idő lassan elszivárog,
nem lógok a mesék tején,
hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.

(József Attila: *Ars poetica*)

Dolgozom: küzdve alakítom
nemcsak magamat, aminő még
lehetek, akinek jövőjét
az „ihlet óráin” gyanítom;
formálom azt is, amivé ti
válhattok – azt munkálom én ki;
azt próbálom létre idézni,
azt a lényt, ki még csak agyag
 bennetek s halvány akarat;
 akire vágytok,
amikor sürgetve mondjátok:
 költő, előzd meg korodat!

(Illyés Gyula: *A költő felel*)

5. A fenti idézetekből is látható, hogy mint minden fogalom tartalma, a művészeté is történetileg változó, sőt egy időszeletben is lehetséges többféle, egymásnak akár gyökeresen ellent is mondó felfogás. Keress néhány olyan állítást a szövegekben, amelyekkel különösen egyetértesz, és néhány olyant is, amelyeket határozottan elutasítasz!

Egyetértek: _____

Elutasítom: _____

6. Összefügg-e az irodalmi mű lényegkiemelő tulajdonsága a terjedelemmel? Nyilván az is ott van a kérdésben, hogy a mű terjedelme és művészi értéke között van-e kapcsolat. Példaként idézünk egy mindössze kétsoros költeményt, a *300 spártai sírversét*. Ez Hérodotosz görög történetíró lejegyzésében maradt fenn, s ő Szimónidésznek (Kr. e. 556–468) tulajdonította:

Itt fekszünk, Vándor, vidd hírül a spártaiaknak:

Megcselekedtük, amit megkövetelt a haza.

(Ponori-Thewrewk Emil ford.)

Nagy terjedelmű műre itt csak hivatkozhatunk. A magyar barokk kor egyik legnagyobb alkotása Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposza, amely 15 énekből és összesen 1566 négysoros strófából áll. Terjedelme tehát összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint a sírversé. Mégis, ha belegondolunk, Szigetvár hős védői lényegében ugyanazt tették, amit a spártai hősök: életüket áldozták hazájukért, cselekedetük jelképpé vált.

Ha ezzel az eposszal még nem találkoztál, bizonyára ismered Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regényét, amely ugyancsak a hon védelmének témáját dolgozza fel. Igaz, a regényben a vár védői válnak győztesse, de a halottak és az élők is „hőskölteményt” érdemelnek.

Hasonlítsd össze a kétsoros és a nagy terjedelmű művet a művészi érték és a valóság lényegi vonásainak kiemelése szempontjából! Rendezhettek bírósági tárgyalást, vitát is, amelyben az egyik tábor a terjedelmesebb mű értékesebb volta mellett érvel, a másik pedig cáfolja ezt. Választhattok természetesen más példákat is! Egyetlen szerző munkásságán belül is könnyen akadhettek ilyenekre akár eddigi olvasmányaitok alapján is. Elég, ha Arany János vagy Petőfi Sándor költői műveit forgatjátok.

7. Az is megfontolandó, hogy művészivé válik-e egy írásmű attól, hogy igazi, lényegi valóságot tár fel. Tanulmányozzatok a következő szövegeket, s ennek alapján próbáljatok válaszolni a kérdésre! Ha választok nemleges, gondolkozzatok azon, mire van még szükség ahhoz, hogy az írás művészi értékű legyen.

A Hivatal úgy vette körül, mint holmi rejtélyes, mindenütt jelenlevő, ünnepélyes, szigorú, fényes és megközelíthetetlen valóság. De eddig nem látta. Semmiféle ürügyön nem juthatott ide, mert apja minden próbálkozása elől kitért, nem szerette, ha ott zaklatják, azon a véleményen volt, hogy „nem gyermeknek való”, és „ami nem gyermeknek való, az nem gyermeknek való”. Vele különben sem lehetett tréfázni.

(Kosztolányi Dezső: *A kulcs*)

Takács Pista az édesapját keresi fel a hivatalban a kamrakulcsért. – Milyen ez a hivatal? – A kisfiú még soha nem járt ott, csak hallomásból ismerte: apja, anyja sokat és áhítattal beszélt róla.

(Mohácsy Károly: *Irodalom I.*)

1. (Gazdasági, hírközlési, jogi, művelődési, műszaki, politikai jellegű) közügyeket intéző, szervező, irányító intézmény. 2. A hivatal (1) épülete, helyisége(i), irodája. 3. Az itt dolgozók összessége, testülete. 4. Hivatalos állás, tisztség, ill. az ezzel járó hatáskör.

(*A magyar nyelv értelmező szótára; rövidítve*)

Beírtak engem mindenféle Könyvbe
és minden módon számon tartanak.
Porzó-szagú, sötét hivatalokban
énrólam is szól egy agg-szürke lap.
Ó, fogcsikorgatás. Ó, megalázás,
hogy rab vagyok és nem vagyok szabad.
Nem az enyém már a kezem, a lábam,
és a fejem, az is csak egy adat.

(Kosztolányi Dezső: *Beírtak engem*)

8. Az előbbi feladat szövegei közül melyik tekinthető szépirodalmi, melyik tudományos-ismeretterjesztő jellegűnek? Próbáld hétköznapi nyelvhasználattal megfogalmazni, hogy mi a hivatal! Idézz fel egy hivattal kapcsolatos élményedet! Tapasztalataidat próbáld meg a lényegét kiemelve általánosítani!

Szépirodalmi: _____

Tudományos-ismeretterjesztő: _____

9. Bár a tudósok nagyon sokat vitatkoznak a határesetekről, s általában a meghatározás nehézségeiről, a gyakorlatban a legtöbb esetben elég könnyen meg tudjuk állapítani, hogy az előttünk álló mű az epika, a dráma vagy a líra műnemébe tartozik-e.

Előbb három könnyű példáról állapítsd meg a műnemét! A feladatot egy kissé nehezebbé teszi az, hogy a szövegek eredeti tagolását megszüntettük.

a) Leveles dohányját a béres leveszi A gerendáról, és a küszöbre teszi, Megvágja nagyjából; S a csizmaszárából Pipát húz ki, rátölt és lomhán szipákol, S oda-odanéz: nem üres-e a jászol? _____

b) Ott kinn tombol a zivatar, a szél csavargatja a fákat, mik nyögve, zúgva hajladoznak haragos rohanása alatt; a zápor úgy vágja az ablakokat, mintha köveccsel hajigálnák, az orkán olyanokat taszít rajtok néha, mint az ágyudördülés; azok a csikorgó, csörömpölő szélvitorlák forognak erre-arra, mintha nem tudnák már, hogy merre kerüljék ki a vihar haragját. _____

c) Józsa. Ha Kossuth szól: az Isten szól; megyünk a poklok ellen is Kossuth Lajossal! Görgey. Az én táborom nem lesz Európa eszelőseinek gyűlőhelye! Az én csapatom nem megy ingoványra! Kossuth. Gyerünk rögtön a táborba! Kitörünk! Görgey. Nem!

Azért a tudós aggályoknak is indokoltsága van. Nem minden mű tiszta eset, elég sok az átmenet a műnemek között. S az egyikre jellemző sajátosságok sokszor megjelennek a másik műnembe sorolandó alkotásokban is. Próbáld meg eldönteni a következő idézetekről, hogy milyen műnembe sorolható alkotás részei, s hogy milyen más műnem sajátosságai találhatók meg bennük! _____

d) Négy kerek esztendőt, négy szörnyű esztendőt folyvást egyet omlék a világnak vére.
A negyedik végén, őszre menendőben, lefeküvék patyolat ágyába szép Domokos Anna. Alig imádkozott, szépen elaluvék. Akkor elejébe tiszta álom jöve s abban az álomban egy fekete madár felszállott a házra, annak jobb szárnyára. _____

e) Te, tíz év mulva? – Tán mégis fiad?
S én, húsz év mulva? Láss már, égi Vak!
S húsz év mulva, te? Nincs mit tenni, kár.
Húsz év mulva, én? Nincs mit tenni, fájj!
S a legvégén, te? Így rendeltetett.
S én, ma s mindig? Nincs senkim kívül. _____

f) Az ember feljő, lelke fényfolyam,
A nagy mindenség benne tükrözik,
Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
Merőn megbámul földet és eget;
De ifjusága gyorsan elmulik,
Erőtlen aggott egy-két nyár után,
S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia. _____

g) Nono, no asszonyom. Csak csendesen. Hátha nem én vagyok az, akit keres.
– Palvicz Károly!
– Igen.
– Az én fiam.
– Teringettét, madám, mikor először volt szerencsém, akkor nem volt ilyen kopott.
De hát miben lehetek szolgálatjára? _____

10. Nemcsak az irodalom fogalmának tartalma változott az idők során, hanem természetesen maga a nyelv is, következésképpen az irodalmi nyelv és stílus eszközei is. A középiskolában sorra kerülő irodalmi műveknek majdnem mindegyike „rég” alkotás. Az sem mindegy azonban, hogy valamelyik szöveg több száz éve keletkezett vagy a múlt évszázad első, esetleg második felében. Eddigi ismereteid alapján kísérelj meg a következő prózai idézeteket időrendben elhelyezni! Természetesen mind magyar irodalmi alkotások. Megkísérelheted annak megállapítását is, hogy az egyes idézetek mely századokban keletkeztek. Mi volt segítségedre a feladat megoldásában? Esetleg mi vezetett félre?

a) A házban levegőég sűrűn teli apró porocskákkal, de ezeket különben nem látjuk, hanem amely lyukon beszolgál a verőfény sugára. Télben a hó mind ganéjt s mind tiszta földet befed; de mihelyt a verőfény elolvasztja a havat, mind rútsága s mind szépsége kiteszik annak, ami befedetett volt; úgy az ítéletkor kinyilatkoztatja Krisztus, amit most nem látunk. _____

b) Egy népréteg lelkületét szeretném ábrázolni, ez minden törekvésem. Ha itt-ott mégis saját élményeimmel hozakodom elő, ezek az élmények csak magyarázó ábrák. Ami emléket feltárok, azért tárok fel, hogy rajtuk át próbáljak leereszkedni abba a mélyben fekvő, forró rétegbe, amely rettegve rejti gomolygó világát minden idegen tekintettől, még a tárgyilagos napvilágtól is, és amelyet, tapasztalatból tudom, ha megismerni esetleg megismerhet is más, érteni csak az tud, aki belőle származott. Én még védeni is szeretném. _____

c) Mind együtt ültek a bírák. Ott künn a köd nekinehezdedt az idomtalan épületnek, s szinte összébb szorítá annak falait, ráült az ablakokra, és elhomályosítá a jégvirágokat. Minek is ide a virágok?

A teremben nehéz, fojtott levegő volt, ködmön- és pálinkaszag, s a legfelső ablaktáblán csak lassan, lomhán forgott az ólomkarika. _____

d) Az, ki életében sokat érzett és gondolkozott; s érzeményit és gondolatait nyom nélkül elröppenni nem hagyta: oly kincseket gyűjthetett magának, mely az élet minden szakában, a szerencse minden változásai közt gazdag táplálékot nyújt lelkének. Sok szépet írának a bölcssek, s gyakran a nem épen bölcssek is; gazdag forrást nyitának fel, honnan jó sorsban intést, balban vígasztalást, mindkettőben magasra emelkedést, szív és észnemesülést meríthetünk (...). _____

11. Próbáld meg a szokásos iskolai érdemjegyekkel osztályozni a következő verseket, azaz dönts el, hogy melyik milyen szintű művészi értéket képvisel! Ítéletedet próbáld meg indokolni is!

A *Nyugat* kiadásában 1911-ben jelent meg az *Ujabb magyar költők Lyrai anthologia 1890–1910* című kötet Elek Artur válogatásában. (Elek Artur [1876–1944] a folyóirat állandó szerzője, író, művészettörténész.) Az antológia az akkori két „legfiatalabb” nemzedéket mutatja be, összesen 49 szerzőt. A válogatást reprezentatívnek szánták, de nem irányzatosnak. Vagyis mindenki helyet kaphatott benne, ha a szerkesztő szerint tehetségesnek mutatkozott. A szerzők közül többet ma már az irodalomtörténet is csak a lexikonokban tart számon, de sokan iskolai tananyagá váltak.

a) *A szépség húrja*

Szemem kitágult, megdobbant szívem,
Szökkenve a vér homlokomnak áradt,
Vonagló bú nyilallt át lelkemen,
Mikor meredten bámultam utánad.

Mint hogyha hang szól, hullámszó, magas
S rá a rokonhúr rezgve visszacsendül,
Láttodra, fényes, büszke tünemény,
A Szépség húrja sírt föl a szivembül.

b) *Anyám, szeress engem*

Minden gyermeked közt	Minden gyermeked közt
A leggyengébb vagyok,	A legjobban szeress,
A leggyávább vagyok,	Meleg két karodból
Legszomorúbb vagyok	Soha el ne eressz –
Anyám, szeress engem.	Anyám, szeress engem.

Az én lelkem könnyes,
Az én karom gyenge.
Nem – én nem vagyok az
Életre teremtve –
Anyám, szeress engem.

c) *Vers*

Mint magányos lovast az este,
Úgy ér a bánat engemet,
Gyereksírás jön fel szivemből,
Könnyeim kis csengői csengenek.

Apám után szeretnék futni,
Ki a városba vezetett
S míg a boltok közt bámészkodtam,
Egyszer elengedte a kezemet.

d) *Mikor a gyermek*

Mikor a gyermek gögicsél,
az Isten tudja, mit beszél!
Csak mosolyog és integet...
Mit gondol? Mit mond? Mit nevet?

S mint virággal az esti szél,
Az anyja vissza úgy beszél,
oly lágyan és oly édesen...
De őt sem érti senkisésem.

Hogy mit beszélnek oly sokat,
apának tudni nem szabad:
Az égi nyelv ez. Mély titok.
Nem értik, csak az angyalok.

e) *Elillant évek szőlőhegyén*

Tort ülök az elillant évek Szőlőhegyén s vidáman buggyan Torkomon a szüreti ének.	Nézem a tépett venyigéket. Hajtogatom részeg korsómat S lassan, göggel magasra lépek.
Ónos, csapó esőben ázom S vörös-kék szőlőlevelekkel Hajló fejem megkoronázom.	A csúcson majd talán megállok, Földhöz vágom a boros-korsót S vidáman jóéjszakát kívánok.

f) *Salzburgi csapszékben*

Nem a Tisza partján fekszik ez a csárda,
Benne halavány sör, nem piros bor járja,
A nagy asztal mellett sváb legények ülnek,
Egy verklis valami
nótát köszörülget.

Folyik a sör, a szó – mignem összevesznek,
Szerető, vetélytárs egymásra ismernek;
Egymásra ismernek, de tenni nem mernek,
Vidám verkli-szónál
Csak úgy veszekednek.

Ha ez a csárda a Tisza partján volna:
Arról a leányról kevesebb szó folyna,
Az is, ami folyna, tudom másként folyna,
S idebent azóta
Csak egy legény volna!

12. Miután megtudtad, kik az egyes versek szerzői, s újra is olvastad a szövegeket, módosul-e a véleményed? Miért igen vagy miért nem?

13. Meg tudnád-e állapítani, hogy az alábbi verset melyik szerző írta a 11. feladatban megidézettek közül? (Ez a mű is szerepel az antológiában.) Milyen elemek (tematika, motívumok, stílus, nyelv stb.) segítik, milyenek nehezítik a feladat megoldását?

Sötét vizek partján

Ültem partjain Babylonnak
S ültem már partjain a Gondnak.

Láttam már apró szenvedelmet
S láttam beteg, hosszú szerelmet.

Lelkemet már nagy válság ülte
S voltam kis álmok kis örültje.

Néhányszor, már-már, szinte hittem,
Néhányszor megjelent az Isten.

Hárfámat már fölakasztottam,
Hárfámat már leakasztottam.

Isten, kétség, bor, nő, betegség
Testem, lelkem összebezték.

Voltam trubadur, voltam bajnok,
Rossz hátgerincem százszor hajlott.

Mennyi sok mindent odaadtam,
Amíg ily szépen elfáradtam.

Ülök, csapdos ár és hideg szél
Babyloni sötét vizeknél.

-
-
14. Tapasztalataid szerint befolyásol-e az ítéletalkotásban, egy irodalmi mű értelmezésében és értékelésében az a tény, hogy már hosszabb idő óta ismered, nem először találkozol vele? Olvasd el újra Arany János *Toldijának* előhangját és első énekét! Gondold végig – írásban is – hogy mit fedezel fel mai tudásoddal benne! Mi az, amire csak most figyelsz fel?
 15. Készíts fogalmazást *Találkozásom az irodalommal* címmel! Idézd föl benne valamelyik jelentős olvasmányélményedet, életrajzi helyzetedet, a mű kiváltotta hatást!
 16. A személyes értékrendre vonatkozóan régi kérdés a következő: *Melyik az a három könyv, amelyet magaddal vinnél a lakatlan szigetre?* Ma így is módosíthatnánk: egy többéves ürexpedícióra? Vagyis mely olvasmányaidat tartod a legdöntőbbnek, nélkülözhetetlennek?